

“Wat is dát nou weer?”

Actuele kunst in de beeldende praktijkles

Judith Zwaan en Noek Zwaan

Net als de kunsten is de kunsteducatie in voortdurende ontwikkeling. Docenten Beeldend worden uitgedaagd hun vakinhoudelijke kennis, van beeldende techniek tot kunsteducatieve theorie, actueel te houden in een tijd die wordt gekenmerkt door een veelheid aan nieuwe stijlen, stromingen, media en materialen. Docenten ondervinden problemen bij het behandelen van actuele kunst, waardoor velen het onderwerp liever mijden. Wij onderzochten welke manieren een aantal docenten Beeldend heeft gevonden om de actuele kunst in hun praktijklessen op het voortgezet onderwijs te integreren.

Uit eerder onderzoek blijkt dat docenten in de beeldende vakken moeite hebben de eigentijdse kunsten in het onderwijsaanbod te integreren (Haanstra et al. 2006). Onderzoek naar de inhoud van de beeldende vakken in het voortgezet onderwijs in Groot Brittannië toont aan dat actuele ontwikkelingen in kunst en media daar nauwelijks aan bod komen. Niet alleen een gebrek aan kennis van hedendaagse kunst maar ook de voorkeur van veel docenten voor aantrekkelijke, begrijpelijke en niet al te conceptuele kunst, leidt ertoe dat velen het onderwerp liever uit de weg gaan. Toch hebben sommige docenten een manier gevonden om de nieuwe ontwikkelingen in hun lessen te verwerken. Docenten met een kunstopleiding blijken hier eerder toe geneigd dan docenten die alleen een lerarenopleiding hebben gevolgd (Downing, 2004).

Hedendaagse kunst vertelt ons iets over de tijd waarin wij leven, onze normen en waarden, de zaken die wij nastreven en de problemen die wij daarbij tegenkomen (Wilson. 2003). Meer dan de moderne kunst biedt zij aanknopingspunten met de belevingswereld van de jongeren van nu. De docent kan de bemiddelaar zijn tussen de ‘echte’ hedendaagse kunstwereld en de wereld van de leerling, want zonder verduidelijking door een professionele kunstkenner is de actuele kunst voor hen moeilijk te begrijpen. Door in de les aandacht te besteden aan denk- en werkprocessen van hedendaagse kunstenaars, die vaak paradoxen en complexe concepten als ambivalentie bevatten, kunnen deze begrippen voor leerlingen inzichtelijk worden gemaakt. Maar om de hedendaagse kunst in de les te kunnen gebruiken hebben docenten er de nodige mate van kennis en begrip van nodig.

Wij wilden erachter komen welke manieren docenten hebben gevonden om de actuele kunst in hun eigen praktijklessen toe te passen. Om dit te onderzoeken hebben wij gekeken naar de praktijklessen van vier docenten Beeldend in het voortgezet onderwijs, waarin actuele kunst werd behandeld. Ook spraken we met hen over de plaats die actuele kunst inneemt in de ontwikkeling van hun lesprogramma's en welke kunst ze geschikt vinden om te tonen in de les.

Actuele kunst in de beeldende praktijkles

Uit ons onderzoek blijkt dat het doel van de toepassing van actuele kunst in de les bij de verschillende docenten sterk overeenkomt, maar dat de rol die actuele kunst speelt bij de invulling van de lesopdracht, per docent verschilt. Opvallend is dat de lessen voornamelijk draaien om begripsvorming over actuele kunst en het ervaren van de denkwijze van de kunstenaar. De leerlingen leren kijken en voelen, leren omgaan met moeilijke concepten, krijgen inzicht in kunstenaarsmaterialen en leren zich openstellen voor het 'nieuwe'.

Bij het maken van een kunstwerk gaan hedendaagse kunstenaars uit van een concept, dat zij door middel van materiaal vervolgens zichtbaar maken. Het concept als uitgangspunt, het gebruik van een verscheidenheid aan materialen, en aandacht voor het proces en niet alleen voor het eindresultaat, stimuleert de leerlingen *out of the box* te denken. Vervolgens moet de brug worden geslagen naar het zelf doen, het uitproberen en experimenteren. De instructie voor de lesopdrachten wordt over het algemeen zo gegeven dat ieder er zijn eigen werk mee kan maken en het een divers resultaat oplevert. Sommige docenten gaan bij de instructie uit van een bepaald thema waar de les om draait. De ene docent vindt het belangrijk dat de leerling zich laat leiden door het voorbeeld van een (zelfgekozen) kunstenaar, terwijl een ander speciaal benadrukt dat de leerlingen hun eigen invulling moeten geven aan de opdracht, die hij zo stelt dat ze op individuele resultaten uitkomen.

De docenten vinden het belangrijk om in de les verbindingen te leggen met de leefwereld van de leerlingen. Zo leren zij dat het kijken naar kunst niet hoeft te verschillen van de manier waarop zij kijken naar videoclip, mode en andere zaken waar ze buiten school mee bezig zijn. De focus ligt bij verschillende docenten dan ook op het vervagen van grenzen tussen hoge en lage kunst. Eén docent vindt het belangrijk een mix te laten zien van hoge en lage kunst. Laagdrempeligheid en vanzelfsprekendheid zijn volgens hem nodig om de leerlingen bij de les te betrekken en te zorgen dat ze niet meteen afhaken. Het voordeel van actuele kunst in de les is dat het aanspreekt en zeer divers kan zijn.

De docenten zijn zich bewust van belangrijke thema's binnen de hedendaagse kunst en koppelen daar specifieke kunstenaars aan. Sommige docenten uiten hun voorkeur voor bepaalde kunstenaars

die ze interessant vinden en graag in de les tonen. Maar ook kunstenaars van wie de docenten zelf niet zo gecharmeerd zijn worden in de les behandeld als zij relevant worden geacht. Namen die worden genoemd als voorbeeld bij het thema 'schoonheid in de kunst' zijn Fiona Tan, Sally Mann en Anish Kapoor. Bij het thema 'controversiële kunst' worden onder andere Orlan, Bas Jan Ader, Botero (vanwege het schilderen van Abu Ghraib-scenes), Damien Hirst, Joanneke Meester en L.A. Raeven genoemd, onder meer omdat hun werk reacties uitlokt bij de leerlingen. Eén docent zegt een voorkeur te hebben voor Roger Hiorns als het gaat om het thema 'kunst en wetenschap', maar zij noemt ook Olafur Eliasson, Michel Blazy en Tara Donovan. Verder zijn Pipilotti Rist en Miranda July veel gebruikte voorbeelden.

De toepassing van actuele kunst in de les brengt regelmatig een ethisch dilemma met zich mee. Geweld, expliciete seks en andere verontrustende onderwerpen spelen vaak een rol in hedendaagse kunst en kunnen beledigend, provocatief of verwarrend zijn voor de leerlingen. Het blijkt dat dit dilemma de keuze van de docenten in verschillende mate beïnvloedt. In het onderzoek gaf één docent aan dat leerlingen niet snel gechoqueerd zijn. Een andere docent laat graag controversiële kunst zien omdat het reacties oproept en de leerlingen niet onverschillig laat. Toch vertelde zij dat ze het werk van bepaalde kunstenaars bewust niet aan de leerlingen laat zien, omdat ze dat zelf niet prettig zouden vinden of omdat ouders of de school daar bezwaar tegen zouden kunnen maken. Een derde docent stelt de leerlingen en hun leefwereld centraal en is bewuster bezig met de manier waarop bepaalde kunst door leerlingen beleefd zal worden. Hij verklaarde bewust te censureren. Ook werd genoemd dat het belangrijk is dat de getoonde kunst erkend en relevant is.

Bij het vermijden van problematische thema's worden leerlingen misschien wel beschermd tegen blootstelling aan obsceniteiten, maar daarmee wordt ook de confrontatie met belangrijke persoonlijke, sociale of culturele onderwerpen uit de weg gegaan (Burgess 2003). Uit onderzoek in Australië en Engeland blijkt dat docenten hun leerlingen in de les een veilige 'buffer zone' willen bieden waarbinnen discussie over controversiële onderwerpen kan plaatsvinden. Het gaat er hierbij niet om dat docenten oplossingen bieden, maar dat zijzelf deelnemen aan de discussie en dat leerlingen daardoor respect en tolerantie voor verschillende meningen en overtuigingen kunnen ontwikkelen. Docenten die hun leerlingen stimuleren zelf op zoek te gaan naar hedendaagse kunstenaars als inspiratiebron, bijvoorbeeld op het internet, moedigen hen ook aan verantwoordelijk te zijn en goed na te denken over hun keuzes. Toch zijn docenten ook bang dat leerlingen die zich verdiepen in controversiële kunst, gewelddadige of gevaarlijke werkprocessen van kunstenaars gaan imiteren (Emery 2002).

Een ander probleem van hedendaagse kunst is dat het niet meer kan worden gezien binnen de westerse modernistische canon. Bij sommige docenten veroorzaakt dit een soort angst, omdat er binnen de actuele kunst linken worden gelegd met andere vakken zoals de natuurwetenschappen, literatuur, geschiedenis en sociologie. Zij voelen dat zij niet over de kennis beschikken om deze onderwerpen in de lessen te behandelen. Als de beeldende kunst zich als vak begeeft in de sfeer van de bredere visuele cultuur, dwingt het docenten na te denken over de begrenzingen van het vak (Emery 2002). De docenten in ons onderzoek zeggen niet bezorgd te zijn over de verbanden met andere vakgebieden of over de grenzen van het vak binnen de visuele cultuur. Zij vinden het vanzelfsprekend om actuele kunst in hun lessen te behandelen, maar het is mogelijk dat deze bezorgdheid bij andere docenten wel een rol speelt.

Alle docenten in ons onderzoek geven aan dat er door het gebruik van actuele kunst in de lessen meer interactie met de leerlingen ontstaat. Dat kan het gevolg zijn van het eerder genoemde confronterende aspect van sommige hedendaagse kunstwerken. Maar een andere mogelijke oorzaak is dat het in de hedendaagse kunst niet langer alleen draait om de beeldende kant en dat deze daardoor meer inhoudelijke discussies uitlokt dan 20^e eeuwse kunst. Ook wordt genoemd dat actuele kunst de tand des tijds nog niet heeft doorstaan en er dus nog niet is bepaald wat er 'van goede kwaliteit' is en dus blijvend zal zijn. De ene docent ervaart dit als een nadeel. Een andere docent noemt het juist als voordeel, omdat de mening van de leerlingen niet minder belangrijk wordt geacht dan die van anderen. Ze zijn net zo goed expert.

Conclusie

Bij de praktijklessen Beeldend waarin actuele kunst wordt toegepast, vindt een wisselwerking plaats tussen de docent en de leerlingen. De docent krijgt de gelegenheid af te stappen van het curriculum en in te gaan op de actualiteit, waarbij rekening wordt gehouden met de belevingswereld van de leerlingen. Belangrijke aspecten bij deze lessen zijn dat leerlingen leren door het zien, ervaren en interpreteren van hedendaagse kunst, leren van elkaar, en leren analoog aan de manier van werken en denken van de hedendaagse kunstenaars. Het geven van een professioneel referentiekader is belangrijk, maar de docent laat de leerlingen tegelijkertijd voelen dat hun mening telt en stimuleert daarmee hun oordeelsvermogen. Aansluiting bij de (veronderstelde) interesses van de leerlingen werkt niet altijd. Wel effectief is herhaling, het terugkomen op eerder getoonde voorbeelden en leerlingen zelf hedendaagse kunst laten ervaren.

Discussie

Hedendaagse kunstenaars stellen in hun werk vaak belangrijke onderwerpen uit de maatschappij ter discussie. Directe verbanden met gebeurtenissen of dilemma's uit de actualiteit zijn tijdens het onderzoek weinig naar voren gekomen. Een voorbeeld van een docent is dat hij in de les vertelde over de expositie van foto's van homoseksuele mannen met maskers waarop de profeet Mohammed was afgebeeld. Hij liet bewust geen afbeeldingen daarvan zien omdat dat onderwerp bij sommige leerlingen gevoelig ligt.

Er zijn ongetwijfeld mogelijkheden om leerlingen een levensechte context te bieden door aandacht te besteden aan de inhoudelijke kant van actuele kunst. De vraag is dan wel of het wenselijk is dat het behandelen van actuele kunst leidt tot discussies over maatschappelijke onderwerpen in de beeldende les.

Judith Zwaan en Noek Zwaan zijn beiden docent (buitenschools) en kunstenaar, tevens beiden afgestudeerd aan de Master Kunsteducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

Literatuur

Burgess, L. (2003). Monsters in the playground. In N. Addison & L. Burgess (Eds.), *Issues in Art and Design Teaching* (pp. 108-121). Londen en New York: Routledge Falmer.

Downing, D. & Watson, R. (2004). *School art: What's in it? Exploring visual arts in secondary schools*. Slough: NFER.

Emery, L. (2002). Censorship in Contemporary Art Education. *Journal of Art & Design Education*, 21, 5-13.

Haanstra, F., Van Strien, E. & Wagenaar, H. (2006). *Docenten en leerlingen over de lespraktijk beeldende kunst en cultuur*. Amsterdam: SSP.

Wilson, B. (2003). Of Diagrams and Rhizomes: Visual Culture, Contemporary Art, and the Impossibility of Mapping the content of Art Education. *Studies in Art Education: A Journal of Issues and Research*, 44(3), 214-229.

Zwaan, J. en Zwaan, N. (2010). *Actuele kunst in de beeldende productieve les in de bovenbouw van het VWO*. Praktijkonderzoek Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Master Kunsteducatie.